

САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ, СТРУКТУРИ, ДИНАМІКИ

UNAUTHORIZED ABANDONMENT OF A MILITARY UNIT OR PLACE OF SERVICE: CRIMINOLOGY ANALYSIS OF LEVEL, STRUCTURE, DYNAMICS

Журавель В.В., аспірант

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

Статтю присвячено викладенню основних результатів кримінологічного аналізу рівня, структури і динаміки самовільного залишення військової частини або місця служби насамперед в умовах запровадження в Україні режиму воєнного стану. Дослідженням констатовано пряму залежність цього явища від воєнно-політичної ситуації та геополітики. Відмічається, що число випадків СЗЧ, які були поодинокими до 2014 р., різко збільшилося з початком гібридної агресії та особливо – після повномасштабного вторгнення рф в Україну у лютому 2022 р. Таке зростання зумовлено кардинальною зміною умов несення військової служби. У статті для всебічної оцінки явища СЗЧ кількісно-якісні параметри запропоновано розглянути у трьох часових проекціях: до 2014 р., з лютого 2014 р. до лютого 2022 р. та у період повномасштабного вторгнення.

У статті зазначено, що проведенням аналізом виявлено значну розбіжність між кількістю зареєстрованих фактів СЗЧ та числом осіб, яким повідомлено про підозру. При цьому встановлено, що у загальній структурі військових правопорушень питома вага розглядуваного правопорушення зростає саме в період воєнної ескалації. До того ж під час дії режиму воєнного стану спостерігається тривожна тенденція до переважання тяжких форм СЗЧ. Попри поширену думку, офіційні дані свідчать про незначну питому вагу групового СЗЧ та рецидиву. Самовільне залишення військової частини або місця служби залишається переважно «чоловічим» злочином, а найбільша концентрація його випадків фіксується у прифронтових регіонах.

У статті так само відмічається, що у динаміці кількості випадків СЗЧ, а так само чисельності правопорушників відповідні показники не завжди корелюють один з одним, що може бути наслідком різних методологій обліку та складності правової оцінки цього явища. Загалом, динаміка СЗЧ характеризується як хвилеподібна.

Ключові слова: режим воєнного стану, військова злочинність, самовільне залишення військової частини або місця служби, кримінологічна характеристика, рівень, структура, динаміка, географія військових правопорушень.

The article is devoted to presenting the main results of criminological analysis of the level, structure, and dynamics of unauthorized abandonment of a military unit or place of service, primarily in the context of the introduction of martial law in Ukraine. The study found a direct dependence of this phenomenon on the military-political situation and geopolitics. It is noted that cases of voluntary abandonment of a military unit or place of service, which were isolated until 2014, increased sharply with the beginning of hybrid aggression and especially after the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation in February 2022. This growth is due to a radical change in the conditions of military service. In order to comprehensively assess the phenomenon of unauthorized abandonment of a military unit or place of service, the article proposes to consider quantitative and qualitative parameters in three time projections: until 2014, from February 2014 to February 2022, and during the period of a full-scale invasion.

The article states that the analysis revealed a significant discrepancy between the number of registered facts of unauthorized abandonment of a military unit or place of service and the number of persons who were notified of the suspicion. At the same time, it was established that in the general structure of military offenses, the proportion of the offense under consideration increased during the period of military escalation. During the martial law regime, there is a disturbing trend towards the prevalence of severe forms of unauthorized abandonment of a military unit or place of service. Despite popular belief, official data indicate a low proportion of group unauthorized abandonment of a military unit or place of service and recidivism. Desertion remains a predominantly "male" crime, and the highest concentration of its cases is recorded in front-line regions.

The article also notes that in the dynamics of the number of cases of unauthorized abandonment of a military unit or place of service, as well as the number of offenders, the corresponding indicators do not always correlate with each other, which may be a consequence of different accounting methodologies and the complexity of the legal assessment of this phenomenon. In general, the dynamics of unauthorized abandonment of a military unit or place of service is characterized as wave-like.

Key words: martial law regime, war crime, unauthorized abandonment of a military unit or place of service, criminological characteristics, level, structure, dynamics, geography of military offenses.

Постановка проблеми. Розпочата у 2014 р. військова агресія рф проти України, що призвела до окупації окремих регіонів Донецької й Луганської областей та анексії Автономної Республіки Крим, у лютому 2024 р. перетворилася на повномасштабне вторгнення, внаслідок чого у нашій країні проголошено режим воєнного стану. Це кардинально змінило життя українського суспільства, викликав так само кардинальні зміни й у структурі злочинності. Одна із таких змін, що вплинула на кримінально-правову статистику злочинності, пов'язується із динамікою військових правопорушень.

Від початку збройної агресії у загальній структурі злочинності цей вид правопорушень за своєю поширеністю перемістився із чотирнадцятої позиції на першу (!). Станом на 1 червня 2025 р. зареєстровано 110 318 військових правопорушень [1], лівова частка яких належить самовільному залишенню військової частини або місця служби (далі – СЗЧ), відповідальність за яке встановлено

у ст. 407 КК України. Один лише цей факт, що відбиває вкрай негативні тенденції в аналізованому сегменті кримінальної дійсності, змушує кримінологів звернутися до проблеми кримінологічного вивчення явища СЗЧ насамперед на сучасному етапі оборони нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правовим та кримінологічним аспектам військових злочинності в цілому українськими вченими приділялося й приділяється (особливо останнім часом) багато уваги. Тут слід згадати про доробок таких науковців, як О. М. Артеменко, П. П. Богущкий, В. К. Гришук, Л. М. Демидова, С. Ф. Денисов, О. О. Дудоров, Д. В. Казначеева, С. М. Махончук, В. О. Навроцький, В. В. Назарчук, Т. Б. Ніколаєнко, М. І. Панов, О. М. Сарнавський, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов та ін. Однак у творчості перелічених науковців проблема СЗЧ розкривається в аспекті загального вивчення військової злочинності. При цьому монографічних досліджень, присвячених суто про-

блемі СЗЧ, в Україні не видавалося. Єдиною, близькою до розглядуваної проблематики роботою є колективне монографічне дослідження А. О. Кавунської, М. В. Корнієнка та О. О. Шкута під назвою «Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект» [2]. Проте й ця робота побудована на емпіричній базі, збір якої закінчено у 2021 році. Тобто вплив обстановки повномасштабного вторгнення рф в Україну в цій роботі на явище, близьке до самовільного залишення військової частини або місця служби, не врахований. Водночас діяння, передбачені ст. 407 КК України, набувають особливої суспільної небезпеки саме в період дії воєнного стану, що й зумовлює необхідність проведення поглибленого кримінологічного дослідження зазначеного явища, зокрема здійснення аналізу його кількісно-якісних характеристик – рівня, структури і динаміки.

Метою статті є кримінологічний аналіз СЗЧ насамперед в умовах воєнного стану з позиції кількісно-якісних показників цього правопорушення. За допомогою цих показників створюється інформаційна модель аналізованого явища, котра, у свою чергу, братиметься за основу під час розробки рекомендацій щодо запобігання діянням, кваліфікованим за ст. 407 КК України, та мінімізації їх негативних наслідків для національної безпеки нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Злочинність – соціальне явище, що піддається кількісно-якісному виміру й аналізу. Така оцінка параметрів злочинності є важливим інструментом для формування державної політики у галузі протидії деструктивному впливу останньої на суспільні відносини та розробки заходів із підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Крім того, подібний аналіз, виявляючи тенденції сучасного стану й руху злочинності, стає підґрунтям для реалізації прогностичної функції кримінології. Зазначена кримінологічна функція виявляється вельми затребуваною сьогодні, адже з воєнним періодом пов'язується чимало негативних проєкцій подальшого стану криміногенної ситуації у країні.

Отже, проаналізуємо кількісно-якісні параметри явища СЗЧ, що охоплюються поняттям кримінологічної характеристики. Але для цього спочатку потрібно визначити ті часові проміжки, що складатимуть базу для кримінологічного аналізу статистичних даних.

Щоб виявити кримінологічні особливості СЗЧ, включаючи й період воєнного стану, аналіз цього явища доречно зробити з позиції кількох часових періодів. Йдеться про: а) базовий період порівняння, крайньою точкою якого є початок неоголошеної війни рф проти України у 2014 р.; б) період часу, що охоплює відомі події неоголошеної війни від лютого 2014 р. до 24 лютого 2022 р.; в) період повномасштабного вторгнення рф в Україну та введення режиму воєнного стану й дотепер. Таким чином, для порівняння нами обрано три проєкції динамічного розвитку СЗЧ у нашій країні. Причому тут доцільно зробити кілька зауважень методологічного характеру.

Насамперед зазначимо, що перелічені періоди є різними за тривалістю. Що стосується першого відносно спокійного, але, як ми зараз знаємо, латентного за своїм характером періоду – періоду підготовки рф до гібридної війни з Українською державою, то для кримінологічного дослідження інтерес представляє насамперед число випадків СЗЧ, яке фіксувалося до початку активних подій 2014 р. Вважаємо, що тут можна обмежитися навіть одним кількісним показником аналізованого правопорушення, зафіксованим напередодні настання періоду неоголошеної війни, оскільки за низку попередніх років стан військової злочинності в цілому і СЗЧ, зокрема, вирізнявся відносною стабільністю. Тобто цю цифру ми беремо за відправну точку аналізу проблеми, і вже з нею порівнюємо всі подальші показники.

Що стосується наступного періоду – другого за порядком відліку (періоду, що тривав від лютого 2014 р.

до 24 лютого 2022 р.), то відповідні кількісні показники доцільно розглядати у розрізі років із фіксацією змін по окремих роках, адже події, що мали місце, накладали неабиякий відбиток на стан цих показників.

У свою чергу, аналіз третього періоду – повномасштабного вторгнення та відсічі ворогу в умовах дії воєнного стану – передбачає так само розгляд відповідних показників щодо фіксації випадків СЗЧ по окремих роках. Таким чином, виходячи із цих міркувань, що визначають методологію прирощення нового наукового знання, ми будемо здійснювати кримінологічний аналіз рівня СЗЧ у суміжних, але різних за змістовним навантаженням періодах.

У 2013 р., напередодні гібридної агресії, Офісом Генерального прокурора було зареєстровано 369 злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів) у цілому. Із них зафіксовано 25 випадків СЗЧ [3], що складає 6,78% від кількості всіх зареєстрованих військових кримінальних правопорушень.

Початок гібридної фази війни позначився на кримінально-правовій статистиці військових злочинів. Рівень військових злочинів у 2014 р. збільшився в одинадцять разів і склав 4 163 діяння, а СЗЧ – у понад сімдесят разів, дорівнюючись 1 814 правопорушенням [3]. За рік, що минув від початку розв'язування проти України збройної агресії, питома частка СЗЧ у структурі військової злочинності збільшилася майже у шість з половиною разів, «причиною чому стала зміна воєнно-політичної ситуації у країні, яка до 2014 р. була порівняно стабільною» [2, с. 6].

Якщо проаналізувати період неоголошеної війни до повномасштабного вторгнення рф в Україну, то можна констатувати, що військова злочинність пройшла шлях динамічного, але разом із тим суперечливого розвитку. Так, у 2015 р. зафіксовано 3 927 випадків СЗЧ. Проте у наступному 2016 р. їх кількість знизилася майже удвічі, склавши 2 345 діянь. Це пояснюється, вочевидь, певною стабілізацією у ситуації із лінійною розмежування у зоні російсько-українського протистояння на Донбасі, тобто з частиною території України з особливим правовим режимом унаслідок бойових дій на Сході нашої держави, який був актуальним до початку повномасштабного вторгнення рф в Україну. До подій 2022 р. рівень СЗЧ зазнавав коливань, інколи відчутно зменшувачись порівняно із роком попереднім. Водночас цей рівень не досягав максимальної позначки, якою був відмічений початок гібридної фази війни у 2014 р. Отже, у 2017 р. кількість злочинів, передбачених ст. 407 КК України, дорівнювала 3 204 випадкам. У 2018 р. відмічається зниження числа цих діянь, коли зареєстровано 2 790 випадків СЗЧ. Ця ж тенденція продовжилася й у 2019 р. – правоохоронними органами зафіксовано 2 464 факти. У 2020 р. знов фіксується збільшення (2 890 правопорушень), а напередодні року повномасштабного вторгнення у 2021 р. знов відбувається помітне зменшення випадків СЗЧ (2 028 діянь). Однак все змінюється від 24 лютого 2022 р., коли стало спостерігатися небувале зростання кількості правопорушень, передбачених ст. 407 КК України, що сягнуло позначки у 6 183 зареєстровані діяння і що напяму обумовилося воєнно-політичною ситуацією та перебудовою життя нашої країни на воєнний формат. Співставлення даних за 2021 і 2022 рр. показує зростання рівня аналізованих діянь у 2022 р. у три рази.

У 2023 р., за відомостями Офісу Генерального прокурора, зареєстровано вже 16 515 фактів СЗЧ, що понад у два з половиною рази вище за рівень цих правопорушень у минулому році. Негативна тенденція продовжилася й у 2024 р.: СЗЧ досягло рекордної на той час відмітки – 66 240 фактів (без врахування латентної частини цього явища). Як бачимо, порівняно з 2021 р. кількість діянь, передбачених ст. 407 КК України, зросла майже у 33 рази, тим самим продемонструвавши надвеликий криміногенний потенціал розглядуваного феномену саме

під час активної фази воєнного протистояння [3]. За шість місяців 2025 р. ця цифра вже сягнула колосальної позначки – зареєстровано 94 317 правопорушень [1].

При цьому слід навести й відомості, що характеризують рівень реєстрації осіб, які вчинили ці кримінально карані правопорушення. Що стосується кількості зареєстрованих правопорушників-військовослужбовців, що залишили військові частини або місце служби, то ці показники абсолютно не ізоморфні кількості зафіксованих правопорушень. Цей висновок зумовлюється тим, що відмінності у кількісних показниках виявлених фактів СЗЧ і числі осіб, яким повідомлено про підозру, є досить значними, а, отже, такими, що не корелюють один з одним. Нагадаємо, що у 2016 р. зареєстровано 2 345 діянь, передбачених ст. 407 КК України, однак лише 1 876 особам повідомлено про підозру [4]. Від 2017 р. ця відмінність дається взнаки все виразніше. У згаданому році підозру оголошено 2 460 особам (проти 3 204 зареєстрованих діянь); у 2018 р. – 1 647 особам (проти 2 790 діянь); у 2019 р. – 1 551 особі (проти 2 464 діянь); у 2020 р. – 1 218 особам (проти 2 890 діянь); у 2021 р. – 977 (проти 2 028 діянь); у 2022 р. – 1 661 (проти 6 183 діянь); у 2023 р. – 2 199 (проти 16 515 діянь); у 2024 р. – 7 507 особам (проти 66 240 діянь) [4]. За 6 місяців 2025 р. підозру оголошено лише 3 310 особам [5] при зареєстрованій рекордній кількості діянь – 94 317 [1]. Із цього приводу, напевно, має рацію Є.В. Курінний, який розмірковуючи про причини розходження між дійсною кількісною вчинюваних військових злочинів та кількістю зареєстрованих фактів, відмітив: «... показник військових злочинів не об'єктивний, оскільки не охоплює великий прошарок прихованих (латентних) злочинів, що не відображаються у показниках кримінально-правової статистики через такі фактори, як замкнутість та автономність військової сфери, слабка доступність до неї з боку громадськості, високий рівень корпоративності й сталі традиції військовослужбовців» [6, с. 15].

Перехід до якісної характеристики СЗЧ потребує звернення до його відносних показників, котрі наближують дослідника до розуміння сутності цього явища та дають можливість встановити сучасні тренди в його розвитку. Показником, за допомогою якого створюється інформаційна модель відповідного протиправного феномену, є структура останнього.

Показовим є встановлення питомої ваги СЗЧ саме у структурі злочинності військовослужбовців, оскільки сьогодні це діяння визначає «образ» зазначеного виду злочинних проявів у цілому. Отже, питома вага СЗЧ за весь аналізований період ніколи не була такою низькою, як у 2013 р., тобто напередодні дій, пов'язаних із порушенням територіальної цілісності нашої країни. У 2013 р. частка цих правопорушень у структурі злочинів проти встановленого порядку несення військової служби складала, повторимося, 6,78%. Починаючи з року наступного питома вага правопорушень, передбачених ст. 407 КК України, дорівнювалася: у 2014 р. – 43,57%; у 2015 р. – 63,21%; у 2016 р. – 64,25%; у 2017 р. – 70,0%; у 2018 р. – 75,53%; у 2019 р. – 68,14%; у 2020 р. – 71,27%; у 2021 р. – 50,01%; у 2022 р. – 44,92%; у 2023 р. – 57,61%; у 2024 р. – 70,23% [4]. Як виявляється, питома вага СЗЧ у структурі військової злочинності зазнавала вагомих коливань. При цьому протягом всіх аналізованих років питома вага правопорушень, передбачених ст. 407 КК України, випереджає будь-які інші види військових правопорушень.

За ступенем тяжкості у структурі військової злочинності від часів повномасштабного вторгнення превалюють тяжкі та особливо тяжкі злочини. Їх питома вага; у 2022 р. складає 64,99% та 27,68% відповідно; у 2023 р. – 67,17% та 29,60%; у 2024 р. складає 73,6% та 25,57% [3]. У 2022 р., за матеріалами судової практики, 1,83% випадків СЗЧ належали до нетяжких злочинів; 98,17% – до тяж-

ких. У 2023 р. лише 0,63% діянь цих осіб набули характеру нетяжких, решта (99,37%) належали до тяжких злочинів. У 2024 р. ці пропорції поділилися у такий спосіб: 0,32% випадків СЗЧ кваліфіковані як нетяжкі і 99,68% – як тяжкі [7-9]. Отже, почастишали випадки вчинення діянь, передбачених ст. 407 КК України, що належать до тяжких злочинів. Це, з одного боку, свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпечності аналізованої частини військової злочинності, що, у свою чергу, потребує розробки й застосування дієвих заходів запобігання, а, з другого боку, ще більше погіршує напружену криміногенну та морально-психологічну ситуацію в українському суспільстві. До того ж слід відмітити, що характер цієї злочинності вирізняється виключно умисною спрямованістю.

Цікавим питанням є структура військової злочинності в цілому та СЗЧ, зокрема, за гендерною ознакою, адже цей вид злочинності, по праву, вважається чоловічою злочинністю. Але спочатку слід зазначити, що серед усіх виявлених в Україні правопорушників у 2022 р. чоловіки становили 90,1%, а жінки – 9,9%; у 2023 р. – 89,2% та 10,8 % відповідно; у 2024 р. – 89,4% та 10,6% [4]. Напередодні війни абсолютну більшість виявлених правопорушників так само становили чоловіки: зазначені пропорції виглядали у такий спосіб: у 2020 р. – 88,6% чоловіки і 11,4% жінки; у 2021 р. – 88,5% чоловіки і 11,5% жінки [4]. За твердженням фахівців, таке співвідношення відсоткових показників чоловіків і жінок серед виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, є усталеним і майже незмінним протягом уже багатьох років [10, с. 107; 11, с. 71]. У свою чергу, питома вага жінок серед правопорушників, діяння яких кваліфікуються за ст. 407 КК України, вкрай незначна і складає лише 0,49%.

Хоча із повідомлень ЗМІ випливає, що СЗЧ і дезертирство набуває масового характеру [12], а значить, нерідко вчиняється у групі, проте вивчення офіційної статистики та матеріалів судової практики дозволяє констатувати, що протягом 2013–2024 рр. лише 14 діянь, кваліфікованих за ст. 407 КК України, вчинено у групі. Як бачимо, цей показник є набагато меншим за групові правопорушення у структурі загальної злочинності. До відома, частка групових злочинів в Україні з 2013 р. по 2022 р., за свідченнями кримінологів, скоротилася з 10,8% до 4,7% [10, с. 185]. У 2023 р. ці показники виявили ще меншими: всього 2,7% правопорушень вчинено в групі; у 2024 р. – 2,25% [3].

Цінне знання нам дає інформація про правопорушників, які раніше вже вчиняли будь-які кримінальні правопорушення. Вказаний показник серед осіб, які вчинили СЗЧ, у цілому є незначним, за виключенням 2021 р., коли 3,42% розглядуваних правопорушень вчинено раніше судимими військовослужбовцями. Для порівняння відмітимо, що протягом всього розглядуваного періоду кількість таких осіб складала здебільшого менше 1%, а в деякі роки взагалі дорівнювалася 0% (2013 р. – 0%; 2014 р. – 0,19%; 2015 р. – 0,70%; 2016 р. – 0,52%; 2017 р. – 1,77%; 2018 р. – 0%; 2019 р. – 0,53%; 2020 р. – 0%; 2021 р. – 3,42%; 2022 р. – 0,25%; 2023 р. – 0,12%; 2024 р. – 0,65%) [3].

Якщо проаналізувати географію військової злочинності за 2022–2024 рр. у цілому, то лідируючі позиції у ній посідають такі області, як: Донецька (2022 р. – 27,6%; 2023 р. – 26,8%; 2024 р. – 24,9%), Харківська (2022 р. – 8,3%; 2023 р. – 11,0%; 2024 р. – 12,7%), Запорізька (2022 р. – 5%; 2023 р. – 8,4%; 2024 р. – 9,1%) та Дніпропетровська (2022 р. – 7,0%; 2023 р. – 9,7%; 2024 р. – 7%). Слід відмітити, що у перший рік повномасштабної війни за кількістю військових злочинів Львівська область перевищувала число відповідних злочинів навіть у Запорізькій та Дніпропетровській областях (2022 р. – 8,1%). У 2022 р. у структурі всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIX КК України, так само превалювали ті кримінально карані діяння, що вчинялися

у м. Києві (5,3%) та Миколаївській області (4,8%) [13]. До речі, за даними ЗМІ, за 9 місяців 2024 р. найбільшу кількість справ за СЗЧ порушили в Запорізькій (6 144), Харківській (5 771) і Донецькій (5 318) областях [14].

Що стосується динаміки СЗЧ, то вважаємо за потрібне надати інформацію як стосовно руху цього явища у зафіксованих протиправних випадках, так й стосовно змін цього руху, виходячи із кількості осіб, що вчинили це протиправне діяння. Отже, у 2014 р. приріст СЗЧ до року попереднього відмічений на рівні 21 120% (!). У 2015 р. ситуація із динамікою СЗЧ дещо стабілізувалася практично на попередньому значенні: приріст правопорушень, передбачених ст. 407 КК України, склав 6,03% із позначкою «мінус». У 2016 р. динаміка СЗЧ помітно знизилася, склавши 61,23% (так само із позначкою «мінус»); у 2017 р. у динаміці СЗЧ знов відбувається доволі відчутний приріст, що сягнув 16,84%. І знов період інтенсивного приросту змінюється періодом значного падіння відповідної динаміки. У 2018 р. фіксується сповільнення приросту СЗЧ на 55,21%. У 2019 р. продовжилася лінія на сповільнення темпу приросту діянь, передбачених ст. 407 КК України. Приріст склав 6,44% (з негативною позначкою). У наступному 2020 р. спостерігається помітний у статистичному плані приріст аналізованих діянь на 14,29%. Як це не парадоксально, але у 2021 р. напередодні повномасштабного вторгнення щодо динаміки чисельності протиправних діянь аналізованих правопорушників слід відмітити покращення кількісних параметрів цього виду правопорушень, оскільки приріст останніх порівняно із роком попереднім склав 45,86% з негативною позначкою.

Російська агресія знов актуалізувала тему військової дисципліни в цілому та військових правопорушень, зокрема. Перебування наших військовослужбовців у найскладніших умовах воєнного стану не могло не позначитися на показниках динаміки цих правопорушень. Приріст СЗЧ в українській армії у 2022 р. склав 2 647%. Хоча цей показник динаміки й є нижчим за 2014 р., але у той самий час такі випадки стали вимірюватися тисячами, що і позначилося на безпрецедентному прирості кількісних показників. Динамічна лінія на збільшення подібних випадків продовжилася й у 2023 р., коли приріст сягнув позначки 141,79% у порівнянні з 2022 р. У 2024 р. динамічний розрив із попереднім роком став ще більш відчутним, сягнувши відмітки у 198,66%.

Що стосується динаміки чисельності правопорушників, що вчинили діяння, передбачені ст. 407 КК України, то тут ситуація не є однозначною. У 2017 р. (виходячи з доступності статистичних даних щодо цих правопорушників лише з 2016 р.), коли спостерігається приріст у динаміці випадків СЗЧ порівняно із минулим роком на 16,84%, у динаміці відомостей, що відбивають кількість зафіксованих правопорушників, спостерігається, навпаки, її зниження. Так, приріст у цьому році склав 17,13% із позначкою «мінус»; у 2018 р. – 75,0% (і також із мінусовим значенням), у той час як динаміка зафіксованих фактів СЗЧ продовжувала рух вгору. У 2019 р. показник динаміки склав 36,0%, але вже з позначкою «плюс»; у 2020 р. – динаміка осіб зросла на 19,61%. У 2021 р. знов спостерігається уповільнення темпів приросту кількості правопорушників, що вчинили СЗЧ (-15,57%). З початком повномасштабного вторгнення, природно, з усією очевидністю, починається погіршення динамічних показників правопорушників, що вчинили діяння, передбачене

ст. 407 КК України. Так, у 2022 р. приріст правопорушників склав 243,69%. Проте у 2023 р. офіційною статистикою знов фіксується відчутне зниження кількості військовослужбовців, що вчинили СЗЧ, на протигагу динаміці злочинних проявів. У цьому році динаміка щодо кількості правопорушників знижується принаймні наполовину, сягаючи відмітки 51,69% із позначкою «мінус». Нарешті, у 2024 р. приріст правопорушників сягнув 278,36%.

Висновки. Кримінологічний аналіз рівня, структури і динаміки самовільного залишення військової частини або місця служби в Україні дозволяє зробити принаймні кілька висновків.

1. Під час кримінологічної оцінки кількісно-якісних показників СЗЧ в Україні слід брати до уваги факт залежність цього явища від низки вагомих привхідних чинників, як-от: фаза воєнного протистояння, характер геополітики в цілому, морально-психологічний, воєнно-політичний, економічний та ін. стан суспільства тощо. Водночас у методологічному плані встановлення об'єктивної картини щодо криміногенного потенціалу діяння, передбаченого ст. 407 КК України, є можливим завдяки його розгляду з позиції трьох часових проєкцій. До них належать: а) базовий період порівняння – до 2014 р.; б) період часу, що охоплює події від лютого 2014 р. до 24 лютого 2022 р.; в) період повномасштабного вторгнення рф в Україну та введення режиму воєнного стану й дотепер.

2. Існує чітка залежність між рівнем СЗЧ та воєнно-політичною ситуацією в державі. Якщо до початку гібридної агресії у 2014 р. випадки СЗЧ залишалися поодиноким явищем, то від початку цієї агресії спостерігається різке зростання цього виду військових злочинів. Після умовної стабілізації ситуації у 2016–2021 рр. рівень СЗЧ з лютого 2022 р. знов різко збільшився. Це стало наслідком повномасштабного вторгнення рф в Україну та кардинальної зміни у цьому зв'язку умов несення військової служби. Крім того, зафіксовано значне розходження між кількістю зареєстрованих фактів СЗЧ та кількістю осіб, яким було повідомлено про підозру, що свідчить про високий рівень латентності цього явища.

3. Аналіз якісних характеристик СЗЧ в умовах воєнного стану виявив значні зміни в структурі та поширеності цього явища. Питома вага СЗЧ у структурі військових злочинів істотно зросла починаючи з 2014 р., досягнувши максимальної відмітки у 2017–2018, 2020 і 2024 рр. Разом із тим спостерігається тривожна тенденція до переважання тяжких форм СЗЧ. Однак незважаючи на уявлення про масовий характер таких правопорушень, офіційні дані вказують на вкрай низьку частку групового СЗЧ та незначний відсоток рецидиву. Гендерна структура СЗЧ залишилася стабільною, адже це діяння є «чоловічим» злочином. З огляду на географію поширення найбільша концентрація військових злочинів, у тому числі й СЗЧ, фіксується у прифронтових регіонах, що є цілком закономірним в умовах бойових дій.

4. Динаміку кількості випадків СЗЧ та динаміку чисельності правопорушників пояснити вкрай складно. До того ж ці величини не завжди корелюють одна з одною, що може свідчити про різні методології обліку, складність правової кваліфікації, наявність значної латентності цього явища тощо. В цілому динаміку СЗЧ можна охарактеризувати як хвилеподібну, адже часто періоди інтенсивного приросту змінюються періодами спаду або сповільнення, що може вказувати на різноманітні чинники впливу або реакцію правоохоронної системи на це явище.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-червень 2025 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
2. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект: монографія / А. О. Кавунська, М. В. Корнієнко, О. О. Шкута. Одеса: Юридика, 2023. 212 с.
3. Єдині звіти про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2013-2024 років. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

1. 4.Єдині звіти про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016-2024 років. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>.
4. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-червень 2025 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>.
5. Курінний Є. Перспективи створення військової поліції в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 13-20.
6. Звіт про склад засуджених за 2022 рік. Офіц. сайт «Судова влада України». URL: https://data.gov.ua/dataset/sudova-statistika-richni-zviti-pro-zdiysnennya-pravosuddya-miscevimi-ta-apelyacijnimi-suda_805.
7. Звіт про склад засуджених за 2023 рік. Офіц. сайт «Судова влада України». URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023.
8. Звіт про склад засуджених за 2024 рік. Офіц. сайт «Судова влада України». URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024/.
9. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік: монографія / авт. кол.: М.Г. Вербенський, О.Г. Кулик, І.В. Наумов та ін.; за заг. ред. М.Г. Вербенського. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 388 с.
10. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
11. Несчетна С. Масове СЗЧ і новий скандал у ЗСУ: чому воїни 155-ї бригади залишили фронт. <https://tsn.ua/exclusive/masove-szch-i-noviy-skandal-u-zsu-chomu-voyini-155-yi-brigadi-zalishili-front-2736819.html>.
12. Територіальна структура кримінальної протиправності за показником «Розділ XIX. Військові КП». URL: <https://erdr-map.gp.gov.ua/csp/map/index.html#/diagram>.
13. Гулійчук Д. Скільки справ щодо СЗЧ та дезертирства відкрили за час «повномасштабки» – дані ЗМІ. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/skilki-sprav-schodo-szch-ta-dezertirstva-vidkrili-za-chas-povnomasshtabki-dani-zmi-2681913.html>.